

JURNALİSTİKA PROBLEMLƏRİ

Günel ABBASOVA
Sumqayıt Dövlət Universitetinin
II kurs magistrantı

CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN PUBLİSİSTİKASINDA ERMƏNİ MƏSƏLƏSİ

Açar sözlər: C.Məmmədquluzadə, "Molla Nəsrəddin" jurnalı, Dövrü mətbuat, milli oyanış, ictimai-siyasi satira

Ключевые слова: Дж.Мамедкулизаде, журнал «Молла Насреддин», пресса, национальное пробуждение, общественно-политическая сатира

Key words: Jalil Mammadguluzadeh, "Molla Nasraddin" journal, public political satire, national awakening, timely press

Milli ədəbiyyatımızda özünəməxsus üslubu, satirası ilə ədəbi məktəb yaradan Cəlil Məmmədquluzadə publisistik fəaliyyəti ilə də şöhrət qazanmış, yazdığı məqalə, oçerk və felyetonlar aktualığı ilə hər zaman ədəbi mühitin diqqət mərkəzində olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, o ədəbiyyatımızla yanaşı, mətbuat tariximizdə də müstəsna rol oynamışdır. İstər ölkədə, istərsə də ölkə hüdudlarından kənarında məşhur olan, Çar Rusiyasının amansız müstəmləkə zülmünə, qatı senzura rejiminə, yerli donusçuların fitnəkarlıqlarına və çayxana millətçilərimizin psevdoturkçülüyünə baxmayaraq, xalqının həyatını inqilabi-demokratik cəbhədən əks etdirməyi bacaran, milli oyanışa səsləyən, cahillikdən uzaqlaşmağa çağıran, ədəbiyyatımızın tarixinə mübariz, özünəməxsusluğu ilə seçilən bir jurnal kimi daxil olmuşən böyük satirik mətbuat orqanı olan "Molla Nəsrəddin" onun adı ilə bağlıdır.

İlk məqaləsini 1902-ci ildə "Kaspi" qəzetində nəşr etdirən ədib bu sahədə otuz il fəaliyyət göstərmiş, publisistik əsərləri "Kaspi", "İrşad", "Şərqi-rus", "Həyat", "Kafkaz" kimi mətbuat orqanlarında, ən çox isə özünün nəşr etdiyi "Molla Nəsrəddin" jurnalında dərc olunmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadənin bir sıra bədii əsərlərində, o cümlədən publisistik yaradıcılığında erməni xislətinə məxsus olan paxıllıq, ikiüzlülük, böhtançılıq kimi

bürokratik xüsusiyyətlərin ifşası prioritet təşkil edir. Mirzə Cəlil "Erməni və müsəlman qiraətxanası", "Axund ilə keşişin vəzi", "Erməni və müsəlman övrətləri", "Ot", "Lisan bəlası", "Yoldaş", "Qarnıyoğunlar", "Əvvəlinci söz" kimi məqalə və felyetonlarında xalqımızın o dövrdə erməni qəsbkarlığına cavab verməyə, lazımı anda səfərbər olmağa, ağılın və gücün birliyinə nail olmağa, hadisələri düzgün şəkildə qiymətləndirməyə, tərəqqi etməyə və demokratiyaya çağırırdı. Mirzə Cəlilin təbirincə desək, "... biganəlik, laqeydlik çoxalanda faciə baş verir, uduzan isə xalq və vətən olur" (1.5).

"Molla Nəsrəddin" jurnalında dərc olunmuş "Erməni və müsəlman qiraətxanası" əsəri ilə tanış olarkən insan istər-istəməz narahatlıq hissi keçirir. Təbii olaraq, dövrün aurasına uyğun olaraq müsəlman qiraətxanasının tamamilə boş olduğunu və mütaliə üçün heç nəyin olmadığını görürük. Bunun əksinə olaraq isə, erməni qiraətxanasında oxucu əlindən boş yer tapmağın qeyri-mümkünlüyü bariz şəkildə təzahür edir. Əsas ideyalarının bir yerə toplaşması olan ermənilərin hansı səbəb üçün yığışmağının fərqi olmadığını şahidi oluruq. Beləliklə, onlar fikir, ideya birliyində həmrəy olmağı üstün tuturlar.

Cəlil Məmmədquluzadə bəzən açıq deyə bilmədiklərini bu cür əsərlərdə təsvir edərək göstərmək istəyirdi ki, qiraətxanalarda toplaşan ermənilər mənfur planlarını həyata keçirmək

üçün bir yerə toplaşır. Mirzə Cəlil tarixin bütün səhifələrində erməni-müsəlman münasibətlərində gözü açıq olmağı, ehtiyatı əldən verməməyi tövsiyə edirdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc olunmuş karikaturaların birində, milli Azərbaycan taxtının üstündə əyləşən, vücudundan harın Cəlil hələ o dövəndə qeyd edirdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalının 7 iyul 1906-cı il tarixli 14-cü sayında çap edilmiş “Axund ilə keşişin vəzi” felyetonunda Cəlil Məmmədquluzadə axundla keşişin məsləhətlərini satirik-yumoristik gülüşlə təsvir edərkən doğma xalqını qəflət və nadanlıq yuxusundan ayılmağa çalışırdı. Ümumiyyətlə, Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığında erməni obrazı iki aspektdən təqdim olunur:

a) ermənilərin xəyanətəkar təbiətini açıb göstərməklə xalqın milli oyanışına nail olmaq;

b) müqayisəli təsvirlər vasitəsi ilə türk-müsəlman dünyasını avamlıq və cəhalətin pəncəsindən qurtarmaq.

Qeyd etdiyimiz hər iki istiqamətdə yazıçı milli idrak aspektindən çıxış edir, doğma xalqının mənafeyini, Vətənin bütövlüyünü və müqəddəsliyini hər şeydən üstün tutur. Bu baxımdan onun lotubazlıq və arvadbazlığa rəvnəq verən siğəbazlıq məsələsi, qadınların faciəvi həyatı “Erməni və müsəlman övrətləri” adlı felyetonu maraqlı səciyyəsi ilə diqqəti cəlb edir. Burada Cəlil Məmmədquluzadə qadınları qəflət yuxusundan oyanmağa səsləyir, müsəlman kişilərin yaramaz əməllərini tənqid atəşinə tutur. Bu və ya buna bənzər məsələlər, həllini gözləyən problemlər Cəlil Məmmədquluzadəni istər-istəməz ermənilərlə müqayisəyə məcbur edir, xalqın milli yaddaşında ermənilərin düşmən mövqeyini açıb göstərirdi. Mirzə Cəlil “Ot” adlı felyetonunda müsəlmanların acınacaqlı vəziyyətinin faciəsindən bəhs edir: “Kəndlərdə və balaca şəhərlərdə o qədər də səfası olmayan qış, Tiflis kimi yerdə böyük qənimət hesab olunur. Bir ay əvvəldən Qafqazın hər yerindən erməni camaatının vəkilləri cəm olmuşdular Tiflisə ki, erməni aclarına sərdardan pul istəsinlər. Müsəl-

lıq tökülən bir erməni hiyləgərcəsinə baxaraq deyir: “Məndən olsa Ağayevi İrəvana qoymaq, o səbəbdən ki, rəiyyəti xarab edir” (5.123)

Göründüyü kimi, Qərbi Azərbaycanda gələcəkdə yarana biləcək problemləri, torpaqlarımızın işğal edilmək qorxusunu Mirzə man bəylər və mülkədarları isə Tiflisdə həmişə qış aylarında başlanan “Sirk” oyunlarında oturub sirk qızlarının çıpaq topuqlarına tamaşa etməyə gəlmişdilər. Hər bir müsəlman qəzetini alırsan əlinə, görürsən ki, yazılıb “maşallah flan milyonçu, maşallah flan millətperəst, maşallah flan xan, flan kərtənkələ...” amma heç kəs yazmır ki, bir yandan minlərcə müsəlmanlar acından ağlaşır və bir yandan da min min manatlar xərclənirlər qonaqlıqlara, şöhrət ehsanlarına, qara neftə, püstə - badama... Bunlar hamsı öz yerində; amma bu da var ki, qış fəslə nə qədər gözəl olsa da, yenə bahar fəslinə bərəkət! O səbəbə ki, baharda ot bitir və acların dəxi Bakı milyonçularına ehtiyacı olmur...” (2.354).

Onun “Lisan bəlası” silsilə-satirik felyetonlarında XX əsr Azərbaycan həyatında baş verən mühüm ictimai hadisələr öz bədii əksini tapmışdır. Bu hadisələrin içində Mirzə Cəlili daha çox düşündürən və narahat edən “müsəlmanların bir-birini qırması”dır. Baş verən bu hadisələrə, ermənilərin günahsız insanların qanlarını tökmələrinə və özlərini yazıq, məzlum, günahsız kimi göstərmələrinə Mirzə Cəlil kəskin münasibət bildirməyi özünün vətəndaşlıq borcu hesab etmişdir. “Yoldaş” (1907) məqaləsində ədib yazır: “Bunu uşaq da bilir ki, erməninin düşməni müsəlmandır, müsəlmanın düşməni də ermənidir. Bunu ermənilər də bilir, müsəlmanlar da bilir, bunu onlar qabaqca da bilirdi, indi də bilir. Allah erməni və müsəlman davasına bərəkət versin. Əgər erməni-müsəlman davası olmasaydı, ermənilər Qarabağda Xankəndini dağıdıb müsəlmanın var-yoxuna sahib ola bilməzdilər”. “Qarnıyoğunlar” felyetonunda Mirzə Cəlil bu barədəki fikirlərini daha kəskin şəkildə ifadə edir: “Erməni ləfzi bizlərdə söyüş kimi bir sözdür, bir

müsəlmana erməni demək onu bihörmət eləmək kimidir” (6.60).

Müəllifin acı bir istehza ilə ifadə etdiyi bu sözlər əsl həqiqəti oxuculara çatdırır. Başqa sözlə, Cəlil Məmmədquluzadə erməni sözünün sosial-fəlsəfi semantikasını açmaqla soydaşlarını erməni xislətinə yaxından bələd olmağa, maari-

flənməyə, milli birliyə çağırırdı. XX əsrin sonlarında baş verən Qarabağ hadisələri, Qərbi Azərbaycandan on minlərlə soydaşımızın erməni cinayətkarları tərəfindən deportasiya olunması, qanlı fəlakət və qırğınlar böyük ədibin nə qədər haqlı və uzaqgörən olduğunu təsdiqləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədquluzadə Cəlil. Əsərləri. Dörd cildə. II cild. Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2004, s. 5
2. Məmmədquluzadə Cəlil. Əsərləri. Dörd cildə. III cild. Bakı, Öndər nəşriyyatı, 2004, s. 480
3. Məmmədquluzadə Cəlil. Əsərləri. Dörd cildə. III cild. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, s. 162 -163
4. Məmmədov R. “Molla Nəsrəddin” çağdaş dövrümüzün prizmasından “Azad Azərbaycan” qəzeti, 6 aprel 2006
5. “Molla Nəsrəddin” jurnalı. Bakı: Maarif, 1986.
6. Vəliyeva S. Azərbaycançılıq milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi. Məsələnin qoyuluşuna dair. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 2002
7. Vəliyev İ. (Öməröglü) Burulğanlar içində (məqalələr toplusu). – Bakı: Günəş, 1997

Гюнель Аббасова

АРМЯНСКИЙ ВОПРОС В ПАБЛИЦИСТИКЕ ДЖАЛИЛА МАМЕДКУЛИЗАДЕ РЕЗЮМЕ

Статья великого прозаика и мыслителя, выдающего драматурга Дж. Мамедкулизаде была посвящена вопросу армяно - мусульманского конфликта. Несмотря на то, что прошло более века, статья всё ещё не утратила свою актуальность, в ней подробно говорится о значении анализа и времени в рассказах и фельетонах. В статье один из важных факторов является то, что в журнале Молла Насреддин, деятель очень сильно отражает эти проблемы.

Gunel Abbasova

ARMENIAN MATTER IN JALIL MAMMADGULUZADEH'S PUBLICISIM SUMMARY

This article was dedicated the Armenian – Muslim matter in the creativity of great thinker, prominent prose – writer and satirist Jalil Mammadguluzadeh. Although it has been more than one century, this article has not lost its importance. There is information about the necessity of stories and feuilletons in this article. At the same time, the stories are analysed in this article. The writer, Jalil Mammadguluzadeh, focused on such problems in the journal. His activity about this matter is among the most important factors of the Molla Nasraddin journal.

Rəyçilər: prof. A. İ. Məmmədov, f. ü. f. d. R. M. Məmmədov